

ครูช่างศิลปหัตถกรรม

นางนิษา ร้อยดวง
ประเภทเครื่องทอ (ผ้าทอยกมุก)
จังหวัดสระบุรี

“ผ้ายกมุกมีประวัติศาสตร์มากกว่า 200 ปี
และตอนนี้กำลังจะหายไป
เราจึงต้องการสืบสานงานผ้าทอชนิดนี้ไว้
ไม่ให้สูญหายไปจากพื้นที่ของเรา ”

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นางนิษา ร้อยดวง เกิดและเติบโตมาในชุมชนไทยวน อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี สืบสานการทอผ้าไหมมาจากคุณแม่ โดยเริ่มสร้างสรรค์งานผ้าไหมตั้งแต่เยาว์วัย จากการทอผ้าง่าย ๆ สู่การทอผ้าสองตะกอล และสี่ตะกอล เมื่อสั่งสมความรู้ความสามารถได้ในระดับหนึ่งแล้ว ต่อมาคุณน้าได้ชักชวนให้ลองทอผ้าทอยกแบบสี่เขาตามเอกลักษณ์ของชาวไทยวน เสาไห้ เนื่องจากเห็นว่าในขณะนั้นช่างทอผ้าทอยกจะเหลือเพียงแต่ผู้เฒ่าผู้แก่หากสิ้นไปก็แทบจะไม่มีใครสืบทอดต่อ และด้วยนางนิษาเป็นสายเลือดของช่างทออยู่แล้วจึงมีความคิดที่จะต้องสืบสานงานผ้าทอของบรรพบุรุษมิเช่นนั้นก็จะสูญหายไปจากพื้นถิ่นเสาไห้ อย่างแน่นอน จึงได้นำเอาymbโบราณของคุณยายซึ่งเป็นญาติมาศึกษา แกะสลัดลายและเริ่มทดลองทอด้วยตนเอง โดยเริ่มจากการยกตะกอลที่ละตะกอล ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนมาใช้ดุนทรายในการยกแทนเพื่อความสะดวกและลดความยุ่งยากในขั้นตอนการทอผ้าให้น้อยลง

แม้ว่าในตอนแรกนางนิษาคิดว่าคงไม่สามารถทอผ้าที่มีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อนอย่างผ้ายกมุกได้ ประกอบกับไม่มีพื้นฐานการทอผ้ายกมุกมาก่อน แต่ด้วยมีกำลังใจจากคนรอบข้างโดยเฉพาะคุณน้า ซึ่งเห็นถึงทักษะความเชี่ยวชาญในการทอผ้า และอาจารย์ทรงชัย วรรณกุล ผู้ซึ่งเป็นผู้นำคนสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานงานผ้าทอของชาวไทยวนเพื่อไม่ให้สูญหายไป ที่เข้ามาช่วยให้ความรู้ในทุกเรื่อง ทำให้นางนิษามีความมุ่งมั่นฝึกฝนจนเกิดความชำนาญจนสามารถทอผ้ายกมุกแบบสี่เขาได้สำเร็จ จากนั้นได้เริ่มฝึกฝนการทอผ้ายกมุกที่มีขั้นตอนที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยมีอาจารย์ทรงชัย ได้นำผ้าโบราณที่มีอายุกว่า 200 ปี มาให้ดูเป็นตัวอย่างในการทอ

ผ้าทอยกมุก เป็นศิลปะการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นประเภทหนึ่งของกลุ่มวัฒนธรรมไทยวน และกลุ่มชาวไทยวนที่นิยมการทอผ้ายกมุก ได้แก่ กลุ่มไทยวนที่กระจายตัวตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดแพร่ จังหวัดอุดรดิตต์ และจังหวัดสระบุรี เป็นต้น โดยเฉพาะในจังหวัดสระบุรี ที่อำเภอเสาไห้ มีกลุ่มไทยวนตั้งถิ่นฐานอยู่จำนวนมาก และยังคงสืบทอดวิถีและวัฒนธรรม “การทอผ้า” ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมาจนถึงปัจจุบัน

ในอดีตผ้าทอยกมุกนิยมทำเป็น “ผ้าชิ้นมุก” ซึ่งเป็นส่วนตัวชิ้นของผ้าชิ้นตีนจก ทอลวดลายเป็นวงกลมเล็กๆ เรียงกันเป็นแถว นิยมเรียกว่า “ผ้ายกมุกไทยวน” และนอกจากใช้เป็นตัวชิ้นที่นำมาต่อกับตีนจกแล้ว กลุ่มไทยวนในจังหวัดสระบุรียังนิยมนำมาตัดเย็บเป็นย่ามมุก เรียกว่า “ถงย่าม” ถือเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชาวไทยวน สระบุรีที่สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันอีกด้วย

ผ้าชิ้นยกมุก ลายดอกดาวกระจาย

นางนิษามุ่งมั่นเรียนรู้การทอผ้ายกมุกอย่างต่อเนื่อง ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากผู้รู้หลายท่าน รวมทั้งดูตัวอย่างจากลายผ้าแบบต่างๆ จากนั้นนำมาประยุกต์ใช้ในการทอผ้าให้มีสีสันและลวดลายที่แตกต่างจากในอดีต เมื่อทอได้สำเร็จจึงมีความมั่นใจและนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดสู่คนในชุมชนที่มีความต้องการเรียนรู้การทอผ้ายกมุก แม้ว่าคนที่มาเรียนจะไม่มีพื้นฐานมาก่อนแต่ก็สามารถทำได้อย่างชำนาญ นับได้ว่านางนิษามุ่งมั่นเป็นบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ลวดลายผ้าแบบดั้งเดิมไว้และสืบทอดงานผ้าทอไทยวน ที่มีมากกว่า 200 ปี ไม่ให้สูญหายและกลับมามีชีวิตใหม่อีกครั้งหนึ่ง มาจนถึงวันนี้ นับเป็นเวลากว่า 30 ปีแล้ว

ผ้าซิ่นยกมุก ลายดอกแก้ว 8 เซา

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

การทอผ้ายกมุกเป็นการทอผ้าแบบยกกลายในตัว โดยใช้เส้นยืนพิเศษ 2 ชุด เพิ่มจากเส้นยืนปกติบนที่ทอผ้า เส้นยืนพิเศษ 2 ชุดนั้นประกอบไปด้วย ชุดแรกใช้เส้นด้ายยืนสีเดียวหรือหลายสี ทอเป็นลายซัดธรรมดา ชุดที่ 2 ใช้เส้นยืนที่เพิ่มพิเศษจากเส้นยืนธรรมดา มีสีเดียวหรือหลายสี อาจสอดแทรกด้วยเส้นไหมหรือด้ายสีต่างๆ ลักษณะลวดลายผ้ายกมุกเป็นลวดลายซ้ำยาวติดต่อกันเป็นเส้นริ้วหรือแถบตามทิศทางของเส้นด้ายยืน ลวดลายเรียงชิดติดกันหรือเว้นระยะห่างกันจนเต็มหน้าผ้า

นางนิษามุ่งมั่นเป็นผู้ที่มีทักษะฝีมือในการทอผ้ายกมุกตามแบบฉบับของกลุ่มวัฒนธรรมไทยวนอำเภอเสนาให้ ทักษะฝีมือที่สะท้อนความชำนาญในการทอ “ผ้ายกมุก” ของนางนิษามุ่งมั่นด้วยเทคนิคพิเศษคือ ผ้าทอยกมุกจะมีสองเครื่องซ้อนกัน โดยเครื่องผ้าพื้นจะอยู่ด้านล่าง เครื่องผ้ามุกจะอยู่ด้านบน มีเขาพิเศษอยู่ด้านหลัง เพื่อยกและกดเส้นด้ายที่ทำหน้าที่เป็นดอกมุกเพื่อให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า นางนิษามุ่งมั่นสามารถสร้างสรรค์ลวดลายผ้าตามเครื่องได้ตั้งแต่ 2 เขา ไปจนถึง 12 เขา (ช่างทอทั่วไปจะสามารถทำได้เพียง 2-8 เขา เท่านั้น) โดยการทอจะมีชื่อเรียกตามลวดลาย เช่น มุก 2 เขา เรียกว่า มุกดอกซ้อน มุก 3 เขา เรียกว่า มุกดอกสร้อย มุก 4 เขา เรียกว่า มุกดอกทะเล มุก 5 เขา ถึง 8 เขา เรียกว่า มุกดอกแก้วเล็ก เป็นต้น

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

เอกลักษณ์ “ผ้ายกมุก” เป็นผ้าที่ทอด้วยเทคนิคยกมุก มีตั้งแต่ 2 เซา ไปจนถึง 8 เซา และ 12 เซา โดดเด่นที่ลวดลายขวางลำตัว เทคนิคการทอทำให้ลวดลายชิด เรียงต่อกันตลอดทั้งผืนผ้า ในอดีตนิยมใช้สีเขียวบนพื้นสีดำ นำไปต่อเอาสีขาวและสีแดง หรือต่อตีนจกเพื่อเพิ่มความงดงามยิ่งขึ้น ลวดลายบนผืนผ้าขึ้นอยู่กับารังสรรค์ของช่างทอในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเอกลักษณ์ของชาวไทยวน เสาไห้ แห่งนี้พบว่านิยมทอเป็นลวดลายดอกแก้วเยอะที่สุดและจะใช้เทคนิคยกมุก 8 เซา ซึ่งเปรียบเสมือนความเจริญรุ่งเรืองทั้ง 8 ทิศ (อุดร อีสาน บุรพา อากเนย์ ทักษิณ หรดี ประจิม และพายัพ)

“ผ้ายกมุก” ที่สะท้อนได้ถึงเอกลักษณ์ที่โดดเด่นฝีมือช่างอยู่ที่ลวดลายแบบโบราณ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ในการทอผ้ายกมุกของชาวไทยวน อำเภอเสาไห้ ได้แก่ ลายมุก ลายก้างปลา ลายดอกกละเลย และลายดอกแก้ว มีการทอโดยใช้เทคนิค “การยกภายในตัว”

นอกจากผ้าชิ้นยกมุกแล้ว นางนิชายังได้สร้างสรรค์ผ้าไทยวน หรือภาษาถิ่นเรียกว่า “ถุงย่าม” โดยยึดถือลวดลายในแบบฉบับโบราณอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ “ลายขอประแจ” ตกแต่งด้วยพู่ห้อยที่ชายย่าม นิยมใช้ผ้าสีเข้มในการตัดเย็บย่าม เนื่องจากนำไปใช้งานตามท้องทุ่งนา เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการเปื้อนได้ง่าย

ความโดดเด่นในผลงานผ้าทอยกมุก ของนางนิชาก็ประการหนึ่งคือ มีการประยุกต์สีสันทันของผ้ายกมุกให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยใช้สีสันทันที่สดใส แตกต่างไปจากผ้าไทยวนดั้งเดิม เช่น สีม่วงสด สีชมพู สีบานเย็น สีฟ้า เป็นต้น รวมทั้งได้ปรับประยุกต์วิธีการทอ ด้วยการนำเขาหูกเข้ามาใช้แทนการยกไม้ตะกอกที่ละไม้ ทำให้ทอผ้าได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น

ผ้าชิ้นยกมุก ลายดอกดาวกระจาย

ถุงย่ามไทยวนเสาไห้ (ลายดอกแก้ว 8 เซา)

การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาผลงาน

นางณิชา ถือเป็นผู้อนุรักษ์และสืบสานงานทอ “ผ้ายกมุก” ซึ่งเป็นหนึ่งในงานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองที่สำคัญของชาวไทยวน ในจังหวัดสระบุรีที่มีการส่งต่อองค์ความรู้ของงานแขนงนี้จากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยมา นอกจากนี้ นางณิชายังมีแนวคิดในการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้ายกมุกชาวไทยวนให้แก่บุคคลที่สนใจ โดยเฉพาะในขณะที่ยังอยู่ชุมชนบ้านต้นตาล จังหวัดสระบุรี ที่มีเครือข่ายของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง หากมีปัญหาในด้านกรรมวิธีหรือขั้นตอนการทอ นางณิชาก็ยินดีให้คำปรึกษาเนื่องจากต้องการให้ผ้ายกมุกชาวไทยวนมีผู้สืบทอด แม้ในปัจจุบันจะย้ายภูมิลำเนาอยู่กับลูกหลานที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์แต่ก็นำที่ทอผ้ามาด้วย และยังคงมุ่งมั่นทอผ้ายกมุกในเอกลักษณ์ของไทยวน รวมทั้งเปิดบ้านสอนงานเรื่องผ้าทอยกมุกมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ด้านการพัฒนาผลงาน นอกจากผ้าชิ้นยกมุกและถุงย่ามตามเอกลักษณ์ผ้าทอไทยวน เส้าไห้ สระบุรีแล้ว นางณิชายังได้พัฒนาผ้ายกมุกเป็นสไบ ย่อม รวมทั้งมีการต่อยอดไปเป็นกระเป๋า ถุงย่าม เป็นเสื้อ และรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้สามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน และแสดงถึงเอกลักษณ์ผ้ายกมุกแบบชาวไทยวน ให้เป็นที่จดจำได้มากขึ้น

ปัจจุบันนางณิชายังคงทอผ้าทอยกมุกด้วยตนเองทุกขั้นตอน แต่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการทอเป็นการยกเขาหลอกและปรับที่ให้มีขนาดใหญ่ โดยใช้เป็นที่กระตุกเพื่อความรวดเร็วในการทำงาน และยังคงอนุรักษ์ลวดลายผ้าแบบดั้งเดิมไว้ สืบสานงานทอผ้ายกมุกมาเป็นเวลากว่า 30 ปีแล้ว เนื่องจากต้องการให้ผ้ายกมุกซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 200 ปี อยู่คู่สังคมไทยไม่ให้อสูญหายไป

ถุงย่ามไทยวนเส้าไห้ (ลายดอกกะหล่ำ)